

Сумський державний університет

**ОСОБИСТІТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА:
ПРОБЛЕМИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ**

Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2
(Суми, 18 квітня 2016 року)

Суми
Сумський державний університет
2016

Ясінська Т., студ. гр. ІТ-52,
наук. керівник – д.і.н., доц. *С.І. Дегтярьов*

О.О. Паліцин та його «академія»*

Велич кожного краю – в людях, які тут живуть і особливо в тих людях, які своїми справами зробили внесок у розвиток науки, культури. Сумщина – прадавня українська земля, батьківщина талановитих і працьовитих людей. Парадокс, але якщо судити по пам'ятниках, встановлених на площинах міст і сіл області, Сумщина є надзвичайно бідною на відомих людей. Але це не так. Сотні відомих людей народилися, жили і творили на території області. Лише за кілька століть Сумщина дала світу та Україні сотні відомих людей: вчених, економістів, військових, діячів культури і мистецтва. Багато хто з них жив і творив в межах культури Російської імперії, саме тому громадскість практично не знає про їх українське коріння. Але знайомство з біографією практично кожного з них дає можливість переконатися, що про свою малу батьківщину вони не забували [7].

З нашим краєм пов'язані «Слово о полку Ігоревім», ім'я останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського. Саме наш Глухів став останньою столицею Лівобережної гетьманської України. Наша земля подарувала світу багато всесвітньо відомих особистостей: видатного фізика Абрама Йоффе, графа, а пізніше князя й дипломата Андрія Розумовського, першого архітектора Петра Ярославського, видатного астрофізика Йосипа Шкловського, першого українського мінералога Федора

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Мойсеєнка, вченого у галузі механіки Степана Тимошенка, знаменитих митців: Дмитра Бортнянського, Максима Березовського, Бориса Гмирю, Івана Багряного, Олександра Олесья, Остапа Вишню, Євгена Адамевича, Давида Бурлюка, Аду Роговцеву та багато інших. Одним з тих, ким може пишатися Сумщина, був Олександр Паліцин (1749-1816) – літературний діяч, просвітитель Слобожанщини першої половини ХІХ ст., творець просвітницького гуртка і школи в с. Попівка (нині с. Залізняк Краснопільського району), які отримали найменування «Попівська академія» [4].

О.О. Паліцин належав до старовинного дворянського роду, який переселився з Великої Росії до Слобідської України. Предком Паліцина був відомий келар Троїцько-Сергієвої лаври Авраам Аверкій Іванович Паліцин, який брав участь у визвольному русі проти польської навали у 1620 р. До 1770 р. О. Паліцин служив у Петербурзі ад'юнтантом російського фельдмаршала П.О. Румянцева-Задунайського. В чині прем'єр-майора вийшов у відставку і оселився у с. Попівка Харківської губ., за 15 верст від повітового міста Суми, де й провів своє життя. Два терміни Паліцин був повітовим маршалом (предводителем) дворянства, заохочував поміщиків відкривати приходські школи в своїх селах. Будинок Паліцина не зберігся. Спосіб життя «попівського письменника», як себе називав О.Паліцин у поетичних творах, відповідав тодішнім уявленням дворянського стану про життя на лоні природи. У своєму листі до В.Н. Каразіна від 30 березня 1806 р. він захоплено писав про своє «...особливе задоволення годувати з своїх рук птахів і білок», які жили в тіні вікових дубів, що оточували його сільський будинок [11]. В 1810 р. вчена рада Харківського університету обирає його почесним членом Президії університету, а в 1814 р. – членом Академії наук, яка була

при університеті. Помер О.Паліцин 1816 р. Похований у сімейному склепі в Попівці. Дружина похована на селянському кладовищі; там зараз стоїть сосна в три обхвати [8, с. 11].

Паліцин був патріотом, прагнув прищепити учням любов до своєї рідної мови. Викладаючи російською мовою, яка тоді культивувалася в дворянському середовищі, він з повагою ставився і до української, поважав тих дворян, які нею розмовляли. Українську мову любив за її мелодійність, подобались йому й українські пісні, які часто співали гостям його дворові дівчата. Одні учні навчалися постійно, інші – приїздили один-два рази на рік (в основному ті, хто мав уже друковані твори і визнання в суспільстві). Жили в нього по кілька тижнів [10, с. 41].

Наприкінці XVIII ст. Сумський і Охтирський повіти Харківської губернії були найбільш густо населеною частиною Слобожанщини. Просвітницький гурток «Попівська академія» став на той час центром художніх і просвітницьких інтересів досить великої території. Саме тут народилася ідея створення в Сумах університету для дворянських дітей і школи для різночинців [11]. Відзначимо, що членами «академії» були як відомі на той час особистості: В. Капніст, І. Богданович, Г. Сковорода, В. Каразін, Є. Станевич, учні Паліцина: М. Алфьоров, В. Ярославський, М. Ушинський, Є. Васильєв [10, с. 53]. До Паліцина приїздили імениті поети, художники, архітектори, гравери, літератори, перекладачі творів французьких просвітителів, а то і просто поміщики, щоб набратися досвіду у справах виробництва чи господарювання.

У бурхливих суперечках, що точилися тоді в «Академії», більшість її учасників виступала за скасування кріпосного ладу в Росії, однак не революційним шляхом.

О. Паліцин мріяв, що освічені дворяни почнуть самі відпускати селян на волю. Таким чином, «Попівська академія» була не просто просвітницьким чи мистецьким гуртком, а й мала антикріпосницьке забарвлення.

Більшість членів гуртка мала свої друковані твори, а В. Капніст та І. Богданович вважалися придворними поетами, мали славу на всю імперію. М. Алфьоров був столичним архітектором, а В. Ярославський згодом став архітектором губернським. Гурток дав творчий потенціал Івану Богдановичу, який завдяки порадам і настановам Паліцина написав книгу для юнацтва, що отримала високу оцінку сучасників. Гурток ретельно піклувався про початкову освіту в краї, отож не випадково, що на Сумщині було більше шкіл, ніж на Харківщині. Тому сумські поміщики добивалися відкриття університету в Сумах ще 1767 р. [9, с. 39]. Євдокія Олександрівна Паліцина брала активну участь у літературних і архітектурних справах свого чоловіка. Вона, як і її дочка, переписувала набіло його літературні твори і креслення архітектурних споруд, брала участь у літературних обговореннях, була надійним помічником [10, с. 40].

Просвітницька діяльність О. Паліцина учасників його «Академії» мала безпосередній вплив на розвиток масткової культури. Коло особистих контактів О. Паліцина у середовищі губернського дворянства дозволяє вважати його причетним до створення найбільш вагомих архітектурних ансамблів Слобожанщини [11]. Члени гуртка складали проекти прекрасних садибних ансамблів. Один із них, споруджений за проектом гуртківців, і досі залишився в Мерчику під Харковом та зберігається як пам'ятка зодчества XVIII ст. Роботу з архітектурного оздоблення свого краю члени «Попівської академії» вважали своїм покликанням. Паліцин писав про

архітектора В. Ярославського: «У нього прекрасне серце, розум захоплений освітою, і звичка в роботі знаходити забаву» [10, с. 49].

Учнем і продовжувачем традицій О. Паліцина в «Академії» був Микола Федорович Алфьоров (1778-1840), брат вихованця Академії мистецтв Федора Федоровича Алфьорова. З весни 1805 р. був «почесним членом Академії» і за словами М. Сумцова, «показал нерушимые к ней чувства и предпринял многие труды в ее пользу...». Разом з О. Паліциним і своїм сином О.М. Алфьоровим він доклав зусиль до створення великої художньої колекції, яку у 1872 р. було передано до Музею вишуканих мистецтв і старожитностей Харківського університету. До неї входили книги, малюнки і гравюри, чимало картин, які було придбано у художника І. Айвазовського, з яким М. Алфьоров був у дружніх стосунках [11].

Просвітницька діяльність О.О. Паліцина не забута у вихорі історичних подій, хоча пройшло уже понад 200 років. Він мріяв про університет у Сумах – його мрія здійснилась – Суми стали університетським містом. Якщо в 1895 р. в Україні всього нараховувалось 4,5 тис. студентів, то тепер тільки в Сумах їх понад 20 тисяч.

Паліцин перекладав твори французьких просвітителів Вольтера, Ж.Ж. Руссо, Деліля, Жерардена, Сен Ламберта, І. Мельвуа. Серед всесвітньовідомих літературних творів особливе місце належить визначній пам'ятці давньоруської культури «Слово о полку Ігоревім». Вже 200 років не згасає інтерес до вивчення та популяризації цього твору – йому присвячено велику кількість наукових досліджень, популярних видань, художніх та музичних творів [2; 3]. Переклад О.О. Паліцина становить цінність у встановленні достовірності перекладу, його близькості до оригіналу за художніми формами. Паліцинський переклад «Слова...» з'являється незадовго до війни 1812 р. (1807 р.). Повна

назва перекладу – «Игорь. Героическая песнь с древнеславянской песни, писаной в XII в.» (Переложил стихами А. Палицын. Харьков. Университетская типография, 1807 г.). Після його виходу було чимало схвальних відгуків. Дослідник діяльності «Попівської академії» М.Ф. Сумцов так охарактеризував поліцейський переклад: «Сделанный Палицыным перевод «Слова...» при тогдашнем состоянии науки и литературы, при внутреннем строе тогдашнего литературного языка, еще не освобождающего от державной высокопарности, был выдающимся явлением по простоте и ясности... Художественные образы памятника переведены довольно близко к подлиннику...» [5]. Сучасними йому художніми засобами Палицин намагався адекватно передати роздуми невідомого давньоруського автора над причинами поразки Ігоря, а також патріотичне почуття, яке охопило князя уже в полоні, коли він знайшов в собі сили визнати свої помилки, переоцінити своє життя і свої дії в ньому. Твір цей присвячений не перемозі руського війська, а його поразці, але саме в цьому проявляється сила духу, здатність іти на смертний бій за рідну землю.

Як архітектор О.Палицин залишив після себе такі споруди, як церква Успіння у Верхній Сироватці, церква Різдва Богородиці в с. Кам'янка, в Басах (околиця Сум) – будинок Штеричевої, церкви в сс. Пархомівка, Юнаківка, будинок І.А. Кондратьєва, церква у Славгороді тощо.

В цілому, творчий доробок О. Палицина, безперечно, можна віднести не лише до національного, але й світового надбання, яке людство повинно зберегти. Земляки ж видатного літератора, просвітителя можуть пишатися тим, що саме з Сумщиною пов'язане його ім'я та основні набутки.

1. Ветріль О. «Слово...» Олександра Паліцина / О. Ветріль // Урядовий кур'єр. – 2011. – №132. – С. 11.

2. Дегтярьов С.І. Уродженці Сумщини – дослідники «Слова о полку Ігоревім» / С.І. Дегтярьов, Л.А. Саченко // Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми: СумДУ, 2006. – С. 56-58.

3. Дегтярьов С.І. Члени гуртка О.О.Паліцина та їх оточення (матеріали до історії питання) / С.І. Дегтярьов // «Слово о полку Ігоревім» та його епоха» (Словознавство. Вип.ІІ): Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції. – Київ-Суми-Путівль: Вид-во СумДУ, 2008. – С. 197-201.

4. З іменем Олександра Паліцина // Сумщина. – 2009. – №13-14. – С. 1.

5. Звагельський В.Б. Переклад переспів О.Паліцина: до 190-річчя першого видання в Україні «Слова о полку Ігоревім» / В.Б. Звагельський // Сумський календар'97. – Суми: Собор, 1996. – С. 141.

6. Звагельський В.Б. Паліцин О.О. – автор першого перекладу «Слова о полку Ігоревім» в Україні / В.Б. Звагельський // Філософський та літературознавчий вимір сучасних гуманітарних досліджень: матеріали Міжнародної науково – теоретичної конференції до 287-ліття з дня народження Г.С.Сковороди, м.Суми, 17-19 грудня 2009 року. – Суми: СумДУ, 2009. – С. 42-43.

7. Пашенцева М. Рідний край пишається своїми земляками: 25 червня у «Паліцинській академії» (у минулому Басівській санаторій) відбулися Паліцинські читання / М. Пашенцева // Суми і сумчани. – 2008. – №27. – С. 10.

8. Тесля М.П. Паліцинська академія: Ігорь, героическая песнь / М.П. Тесля. – Суми: Сумська обласна друкарня; Козацький вал, 2004. – 109 с.

9. Тесля М.П. Олександр Олександрович Паліцин і «Паліцинська академія» / М.П. Тесля. – Суми: МакДен, 2010. – 424 с.

10. Тесля М.П. Паліцин і його послідовники / М.П. Тесля. – Суми: МакДен, 2010. – 480 с.

11. Черкасова К.Т. О. Паліцин і художня культура Слобожанщини кінця XVIII – початку XIX ст. / К.Т. Черкасова // Українська біографістика: Збірник наукових праць. – К.: НАН Укр. Національна бібліотека Укр. ім. В.І. Вернадського, Інститут біографічних досліджень, 2005. – Вип. 3. – С. 248-260.